

7. Тихонов В. И. Современные концепции электронных архивов / В. И. Тихонов, И. Ф. Юшин // ОА. — 1999. — № 2. — С. 17–26.
8. «Хартія про береження цифрової спадщини» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.minervaplus.ru/docums/digit.htm>. — Назва з екрана.

Надійшла до редколегії 09.09.2014 р.

УДК 2-673.5:316.647.5

М. О. ЯРІКО

ТУРИСТИЧНИЙ БІЗНЕС, РЕЛІГІЯ, ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ОСНОВНІ ПРАКТИЧНІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Розглянуто феномен толерантності у світському та релігійному суспільствах. Проаналізовано роль туристичного бізнесу у формуванні нового типу толерантності в сучасному суспільстві.

Ключові слова: толерантність, релігія, права людини, міжкультурні комунікації, туристичний бізнес.

Рассмотрено специфику восприятия и реализации толерантности в светском и религиозном обществах. Проанализирована роль туристического бизнеса в формировании нового типа толерантности в современном обществе.

Ключевые слова: толерантность, религия, права человека, межкультурные коммуникации, туристический бизнес.

The issues of formation and development of toleration in modern world, the specificity of the toleration as one pillars of tourist business are discovered.

Key words: toleration, religion, human rights, intercultural communications, tourism.

Початок третього тисячоліття відзначився розквітом концепцій міжцивілізаційним зіткненням й міжрелігійним протистоянням, завдяки чому кожна з численних локальних воєн набувала всесвітнього розголосу. Толерантність для сучасного світу є не просто однією з ідей, які обговорюють у вільний час представники філософської еліти. Як свідчать події кін. ХХ — поч. ХХІ ст., маркерами конфлікту в суспільствах легко стають будь-які відмінності (конфесійні, релігійні, мовні, расові, етнічні тощо). Унаслідок того, що процеси глобалізації супроводжуються розвитком ЗМІ, будь-який локальний конфлікт може призвести до посилення ксенофобії в глобальних масштабах. На такому тлі актуальними стають дослідження практичних механізмів впливу на зростання толерантності в суспільстві. Власне, туристичний бізнес є одним з таких механізмів.

Мета статті — дослідити основні механізми реалізації толерантності в різних світоглядних системах. Завдання: визначити основні різновиди толерантності, специфіку її формування в межах різних типів світоглядів; виявити інструменти впровадження толерантності

у світських та релігійних суспільствах сучасності; проаналізувати специфіку втілення толерантності в метакультурних бізнес-відносинах.

Концепція толерантності виникла в Європі під час міжконфесійних воєн як відповідь на виклик поліконфесійності — нової для Європи проблеми. Уже від початку ця тема мала і політичне забарвлення (так, ще Джон Локк писав про те, що потрібно толерувати християнську іншість, але неможливим є толерування мусульман, оскільки вони — піддані іншої держави) [3, с. 36].

Нині ж можна говорити про декілька провідних дискурсів розгляду цієї концепції — філософський, політичний, соціологічний, культурологічний. Особливим чином на межі цих дискурсів виникає практичний педагогічний дискурс мультикультуралізму.

Філософський підхід зосереджується переважно на аналізові глибоких чинників, які викликають протистояння в суспільстві, пошуках способів нейтралізації конфліктів тощо.

Політологічний дискурс — на аналізові толерантності як основи демократичного суспільства.

Соціологічний підхід передбачає більшою мірою розгляд відносин між індивідумом та соціумом, між різними соціальними групами.

У межах культурологічного підходу аналізуються стереотипи міжкультурного сприйняття, проблема маргінальності, контрстереотипи тощо.

Педагогічний дискурс, у межах якого формується концепція освіти в умовах полікультурного суспільства, розглядає практичні аспекти толерантності у двох вимірах — під час організації роботи в конкретній групі й створення системи освіти, спрямованої на розвиток толерантного світогляду.

Теорія та практика толерантності значно залежать від того, в якому світогляді вона формується й осмислюється. Наразі можна виокремити два основні типи світогляду (світський та релігійний), у межах кожного з яких і розвиваються вищезазначені підходи.

Для секулярного суспільства толерантність найповніше проявляється в концепції прав людини. Певним парадоксом сучасності є той факт, що від початку тема прав людини виникла передусім як спроба осмислення і затвердження законом прав, якими людина як Боже творіння забезпечена від народження. Так, у Декларації прав людини й громадянина зазначається: «Національна Асамблея перед Богом та з надією на Його благословення і підтримку визнає й проголошує такі священні права людей і громадян...» [7, с. 95]. І, водночас, необхідно зважати на те, що сама тема прав людини як основи суспільства виникає в контексті боротьби з Церквою як інститутом влади й створення «громадянської релігії». Тобто, якщо лексема «Бог» використовується в документах і саме в Богові — основа природних прав людини, то права людини як соціальної істоти є результатом певної

згоди між людьми. Це означає, що вони підлягають обговоренню, можуть змінюватися й переосмислюватися.

Декларація прав людини та громадянина, прийнята Національними Установчими зборами Франції 26 серпня 1789 р., та Біль про права, затверджений конгресом США 25 вересня 1791 р., стали першими юридичними актами, які закріпили категорію прав людини як юридичну, а не лише абстрактну філософську або етичну. Інакше кажучи, ці документи започаткували створення засобів із захисту та практичної реалізації прав кожної окремої особистості, тобто саме так закріплюється вимога толерування соціального Іншого. По суті, після їх затвердження актуалізується саме поняття «людина» — якщо раб є людиною, його права має захищати суспільство, якщо представники інших релігій, конфесій, інших етносів, інших рас належать до людства — вони перебувають під охороною закону. Іншими словами, «толерантність» у такому контексті — це відповідь на запитання, «як треба ставитися до Іншого, зважаючи на те, що він — людина». І послідовно до категорії «людина» долучалися «раби», «жінки», «робітники» тощо, з ідеологічною, а інколи й фізичною боротьбою за це долучення.

Нині результати цього процесу закріплено в Загальній декларації прав людини, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. Показовими є чітко окреслені суб'єкти й атрибути, щодо яких толерація має бути не лише нормою, але обов'язком: раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, політичні й інші переконання, національність, соціальне походження, майновий та інший стан людини, незалежно від статусу країни чи території, з якої вона походить [4]. Зауважимо, що всі ці норми вже від початку документа стосуються народженої людини («всі люди народжуються вільними та рівними в гідності й правах» [4]). Тож після питання щодо прав релігійних меншин, жінок, рабів тощо, виникає проблема визнання прав ненародженої дитини. Тобто ключове запитання дебатів навколо абортів: чи є ненароджена істота, яка розвивається в жіночому тілі, людиною? І від відповіді залежить, чи є аборт порушенням права людини на життя, чи ж його заборона заперечує права жінки на операції з власним тілом.

Під час розгляду реалізації толерантності у світі необхідно звернути увагу на проблему використання зброї для захисту прав людини. Серед яскравих прикладів останніх десятиріч — війни в Афганістані, Ірані, Чечні, Югославії та ін. Проблема полягає в тому, що практичних механізмів розрізнення ситуацій, коли «захист прав» є справді таким, а де є лише гаслом, що використовується задля досягнення інших цілей, не існує (як свідчить практика останніх років).

Відповідно до реалій ХХ–ХХІ с., принцип «захистимо мир вільною» набуває більшого поширення, ніж принцип «створимо світ без війни». Власне, це положення добре ілюструють слова Мадлен

Олбрайт: «перешкодити геноциду може лише серйозна військова операція» [6, с. 131].

Певним узагальненням питання реалізації толерантності в міжнародних відносинах є точка зору професора Принстонського університету Майкла Уолцера щодо обов'язків держави:

«Визначальним обов'язком держави є охорона життя та захисту своїх громадян. Якщо воно не здатне впоратись з цим завданням, то не допоможе і мешканцям інших країн. Другим є «не нашкодь», третім — захистити громадян від катастроф, четвертим — допомога тим, хто намагається поліпшити своє життя. Усі ці завдання перебувають у площині створення досконалішої та менш репресивної політичної системи» [6, с. 73].

У межах релігійного світогляду розглянемо передусім дві моделі толерантності — християнську й ісламську, і передусім відзначимо в їх межах специфічні типи світогляду, які можна описати як «єдність зовнішньої та внутрішньої релігійності» та «дисонанс зовнішньої й внутрішньої релігійності». Третій тип — формальна релігійність (у такому разі йдеться про релігію як маркер самовизначення, а не систему регулювання відносин зі світом). Практика свідчить, що люди цього типу світогляду в житті керуються моральними нормами секулярного суспільства, тому недоцільно розглядати його окремо.

Вихідний пункт християнства полягає в тому, що всі хрещені люди стають частиною Христового Тіла, Церкви, завдання якої — «долучення всіх людей до єднання в Христі», «навернення їх до темниці Христа» [2, с. 10; 10, с. 379, 445, 461]. Слід зауважити, що обмежень цього долучення не існує. Нормою має бути не толерувати, а любити — «люби Господа Бога свого всім серцем своїм, всією душею своєю, і всією силою своєю, і всім своїм розумом, і свого ближнього, як самого себе» [Лк. 10, 27], «любіть один одного, як Я полюбив вас» [Йо. 13, 34]. Іншими словами, для християнина, який живе вірою, толерантність — не мета, за яку слід боротися, а радше — вихідна точка. І в такому контексті ділитися вірою в Бога, свідчення про Христа і буде проявом любові (до Бога, людини). Показовими є слова Папи Франциска І щодо джерела евангелізаційної діяльності: «Якщо ж людина прийняла ту любов, яка повернула їй сенс життя, чи може вона зректися бажання поділитися з іншими?» [1, пп. 1, 7]. І в такому ж контексті власне відбувається і толерування розбіжностей (не пов'язаних з догматикою) в межах Церкви — як цінності. Водночас, чітко вказано: не можна толерувати того, що віддаляє від Бога. «У різних політичних та культурних ситуаціях, різні люди й суспільства по-різному зрозуміли вість, яку виголосив Христос. І її сприйняття, і слідування християнській обрядовості інколи можуть взаємодоповнюватися, але не мають бути взаємовиключними» [1, с. 185–186]. Власне, молитви за мир в Асизі й екуменічні зустрічі свідчать про толерантність як тяжіння до єдності, реалізацію припису любові.

Аналогічним чином можна говорити і про розмаїття обрядів у Католицькій Церкві, два чинні літургійні календарі з розбіжностями в датах святкування навіть провідних свят — Пасхи та Різдва, принцип рівності православних Церков.

У цьому сенсі можна одразу ж розглянути інший тип релігійного світогляду, означений вище як фарисейський. Якщо звернутися до християнської діяльності XVIII–XX ст., можна віднайти мотивацію, подібну до висловленої президентом США Уільям Маккінлі: «Я зрозумів, що нам нічого не залишається робити, окрім як приєднати до нас Філіппіни для того, щоб нести просвіту їх мешканцям, залучити їх до цивілізації, повернути в християнську віру» [6, с. 39]. Іншими словами, політична мотивація потребує релігійного обґрунтування. І, що достатньо важливо, це необхідно і для головної дійової особи: «Бог говорить те, що ми хочемо почути». Толерантність у такому контексті трансформується в поблажливість до самого факту існування Іншого, але принципового несприйняття його права відрізнятись. Очевидно, що такий підхід не може не викликати реакції спротиву і в Іншого, і в представників першого типу релігійного світогляду. Так, у 1900 р. Вільям Брайан зазначав: «...безперечно, наш обов'язок — день за днем поширювати Євангеліє Христа, але хто сказав, що ми маємо при цьому користуватися динамітом та шаблею?» [6, с. 42].

Цікавим феноменом сучасності є деформація релігійного світогляду під впливом секулярного. Ідеться про тих політиків, які щиро вважають, що «йдуть за Богом», але висловлюються наступним чином: «віковічна мудрість свідчить про те, що в реальному житті уряди не можуть керуватися у своїх діях біблійними нормами» [6, с. 79]. Цікавою в цьому контексті є також цитата (стосовно заклику Дж. Буша до помсти за теракт 11 вересня): «Хіба не було б логічно для вищої посадової особи Америки звернутися до своїх співгромадян з проханням прислухатися до поради Ісуса з Назарета, політичного філософа (курсив мій — М. Я.), якого так люблять усі, і подарувати прощення всім тим, хто вчинив злочин проти США?» [6, с. 79]. Власне, парадоксальним для християнина є вже саме визначення Ісуса як «політичного філософа». І ще парадоксальнішим стає використання цих слів у контексті попереднього твердження: «батьки виховали мене в католицькій вірі» [6, с. 20].

Повертаючись до загального релігійного дискурсу, відзначимо ще площину екуменізму (міжконфесійного діалогу) або ж міжрелігійного діалогу як специфічну форму реалізації толерантності. У такому разі толерантність — збереження самоідентичності, визнання права Іншого відрізнятись, свідомість того, що власна релігія є найпростішим шляхом до Істини, вихід назустріч Іншому з метою об'єднання зусиль для виконання певних завдань цього світу в надії на те, що така робота покаже Іншому найпростіший шлях до Бога.

Також необхідно сказати про певну девіантну форму релігійного дискурсу, де толерантність стає псевдоезотеричною еkleктикою.

Розглядаючи іслам, відзначимо дещо інші акценти толерантності. Ставлення до Іншого формується з використанням двох світоглядних підходів — у межах першого Інший стає тим, на кого спрямовується дауа, в межах другого — Інший сприймається як той, кого потрібно підкорити (і власне, тут ідеться вже про певну девіацію світогляду). Ісламська концепція дауа базується на приписах Корану, діях пророка Мухаммада та його настановах, які він залишив своїм сподвижникам, і фатвах учених. Важливим для розуміння суті дауа є твердження хадису: «кожна дитина народжується в природному стані (фітра), а вже потім батьки роблять з неї юдея, християнина чи вогнепоклонника» [9, с. 257]. Іслам тлумачиться як первісний стан людини. І заклик до ісламу — це заклик Іншого повернутися до себе справжнього. Водночас визнається, що існує багато шляхів до Бога, просто іслам серед них — найшвидший і найпростіший. Специфіка втілення ісламу в реальних історичних культурах зумовила виникнення мазхабів, які відрізняються між собою підходами до вирішення правових питань. Таким чином формується внутрішньокультурне толерування розмаїття релігійного життя. Узагальнюючи, необхідно зазначити, що в межах ісламського типу світогляду визнається право Іншого зберігати власну інакшість. Водночас, якщо вираження цієї інакшості — релігійний вибір поза ісламом (за умови ознайомлення з його суттю), бути Іншим — означає помилятися.

Девіацією релігійного типу світогляду (безвідносно до того, йдеться про християнство чи іслам) є позбавлення Іншого права зберігати власну інакшість, змушення до зречення власної ідентичності (і зовнішньої, і внутрішньої). Прикладами таких девіацій є насильницьке хрещення Київської Русі, євреїв та арабів в Андалузії, насильницькі дії щодо християн у Пакистані, Ірані та ін.

Специфічний виклик сучасності — проблема взаємного толерування представниками релігійного та секулярного світоглядів. Показовим свідченням чого є специфіка політики лаїцизму у Франції, згідно з якою теоретично всі мають право на свободу совісті, але не мають права демонструвати власну релігійну ідентичність у публічних місцях.

Бізнес-відносини в усі часи безпосередньо пов'язані з проблемою толерантності. Особливо ті їх форми, які безпосередньо долучають дійових осіб до міжкультурних комунікацій з представниками різних типів світогляду. Так, туристичний бізнес уже від виникнення потребує наявності Іншого, його прийняття та пізнання. У девіантній формі відбуваються приниження й використання Іншого. Тобто толерантність у сфері бізнесу набуває акцентів або утилітарних, або ж суто споживацьких. Саме інакшість стає товаром. Толерантність до Іншого є не лише певною ідеальною реальністю, якої слід прагнути,

але необхідним мінімумом для існування туризму, що виражається в здатностях відмовлятися від негативних стереотипів сприйняття Іншого, формувати контрстереотипи тощо. Толерантність — необхідна складова для розвитку і внутрішнього, і зовнішнього туризму. Так, для туроператорів та чи інша країна являє собою лише дестинацію, точку на карті, куди можна відправляти туристів, заробляючи на цьому гроші. І будь-які місцеві звичаї чи закони не осуджуються як такі, що різняться або є нетолерантними, але просто фіксується наявність певних заборон і туриста застерігають від певних дій, які можуть ускладнити перебування на відпочинку. Причому слова, які добираються для застороги, містять не більше негативних конотацій у ставленні до звичаїв чи законів, аніж ті, які застерігають від небезпек природного походження [8, с. 3, 99]. Іншими словами, звичаї та закони тієї чи іншої держави подано як об'єктивну реальність, яку слід просто прийняти як наявний факт, реальність, яка не стає предметом обговорення.

Підсумовуючи роздуми над темою, можна стверджувати таке.

– У світському дискурсі толерантність існує у таких формах: терпимість у ставленні до інших (компроміс для збереження миру), еkleктика (прийняття інших без зацікавлення щодо їх особливостей та потреб), моральний стоїцизм (інший має право бути іншим, хоча прояви його індивідуальності можуть бути мені неприємними), відкритість (зацікавленість інакшістю, бажання навчатися в інших), захопленість відмінностями (як необхідною складовою розвитку людства).

– У релігійному дискурсі проблема толерантності існує у двох виразах: теоретичному (кожна з релігій проголошує свободу совісті) та практичному (реалізація або заперечення теоретичного в реальних обставинах життя). Ставлення до «Іншого», яке демонструватиме носій релігійного типу світогляду, визначатиметься двома факторами: знанням засад власної релігії та здатністю дотримувати цього ідеалу в житті перед обличчям реальної загрози зі сторони «Іншого». Так, для багатьох бірелігійних суспільств, які традиційно протягом століть демонстрували високий рівень міжрелігійної толерантності, війна чи діяльність терористичних угруповань стають викликами, і здатність суспільства демонструвати високий рівень толерантності на тлі цих викликів найчастіше є мінімальною, що засвідчують події на теренах колишньої Югославії, в Чечні, Ізраїлі, Нігерії тощо.

– Для релігійного і секулярного світоглядів, орієнтованих на бізнес, внутрішнє ставлення дійових осіб беззаперечно залежить від здатності дотримувати світоглядної парадигми, яку людина визнає. Водночас, факти свідчать, що для бізнес-відносин характерним є толерування інаковості для прибутку і можливим є відхід від норм релігії. Такий атрибут діалогу, як «вихід назустріч» Іншому, в бізнес-відносинах не поодиноким акція релігійних лідерів чи окремих

організацій, а норма, своєрідне знаряддя досягнення мети; не акт доброї волі, а необхідність. І парадоксом сучасного світу є те, що така специфічна толерантність заради необхідності доволі дієва, зважаючи на темпи зростання туризму в країнах мусульманського Сходу (до 13 %, порівняно з попереднім роком). Таким чином, бізнес стає своєрідним засобом боротьби за мир у сучасному світі, хоча, водночас, і простором, учасники якого часто зрікаються релігійних приписів (розповсюджуючи алкоголь, тютюн, наркотики, заохочуючи або сприймаючи як норму різні ступені оголення на пляжах, припускаючи проживання в одній кімнаті готелів неодружених пар тощо). Питання ксенофобії у сфері бізнесу зникає як нерентабельне, її прояви є відвертою аномалією, яка не заохочується учасниками туристичного ринку. Така комерціалізаційна основа моралі — своєрідний виклик і для представників світського гуманізму, і для членів релігійних спільнот.

Подальшим напрямом дослідження є поглиблений розгляд проблеми формування засад толерування Іншого під час підготовки фахівців з менеджменту туристичного бізнесу.

Список літератури

1. Franciscus Adhortacja apostolska Evangelii gaudium O głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie [Електронний ресурс] / Franciscus. — Режим доступу : http://w2.vatican.va/content/francesco/pl/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20131124_evangelii-gaudium.html. — Назва з екрана.
2. Jan Paweł II Redemptor hominis / Jan Paweł II. — Warszawa : Osrodek dokumentacji i studiów społecznych, 1979. — 79 p.
3. Locke J. First Letter Concerning Toleration [Електронний ресурс] / John Locke. — Режим доступу : <http://socserv2.socsci.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/locke/toleration.pdf> — 45 p. — Назва з екрана.
4. Всеобщая декларация прав человека [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml. — Загл. с экрана.
5. Иоанн Павел II Переступить порог надежды / Иоанн Павел II. — М. : Истина и Жизнь, 1995. — 274 с.
6. Олбрайт М. Религия и мировая политика / Мадлен Олбрайт ; [пер. с англ.]. — М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. — 352 с.
7. Пейн Т. Права людини / Томас Пейн ; [пер. з англ. І. Савчака]. — Львів : Літопис, 2000. — 283 с.
8. Пляжный отдых: сезон 2010–2011. Арабские Эмираты. Таиланд. Испания. — Idriska-tour.com. — 248 с.
9. Сахих Аль-Бухари (краткое изложение). Мухтасар (полный вариант) / составил имам Абу-ль-Аббас Ахмад бин Абд аль-Латиф аз-Зубайди; [Пер. с арабск. Владимир Абдулла Нирша]. — М. : Умма, 2003. — 959 с.
10. Экуменическое движение. Антология ключевых текстов / сост. М. Кинемон, Б. Коул. — М. : ББИ, 2002. — 632 с.

Надійшла до редколегії 15.08.2014 р.